

Spisi dubrovačke kancelarije. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1988. 394 strani. (Monumenta historica Ragusina ; 3).

Pohvalno je, da se serija Monumenta historica Ragusina (MHR) nadaljuje v isti obliki in zaporedju, kot je bilo zamišljeno leta 1951. V prvem zvezku je Gregor Čremošnik objavil Zapise Tomazina de Savere (1278—1282; notarske knjige: Praecepta rectoris knj. I, Debita notariae knj. I in začetek Testamenta knj. I.). V drugem zvezku je Josip Lučić nadaljeval z objavljanjem Tomazinih notarskih zapisov (1282—1284; Diversa notariae knj. I. in Testamenta knj. I.).¹ Prva in druga knjiga MHR predstavljata celoto. V obeh so namreč objavljene vse ohranjene notarske knjige prvega uradnega notarja dubrovniške komune Tomazina de Savere iz Reggio.

Leta 1284 so v Dubrovniku ponovno ločili notariat od kancelarije, verjetno zaradi obilice poslov. Tomazino je obdržal kancelarstvo, notariat pa je ponovno prevzel domačin duhovnik prezbiter Johannes. Po letu 1284 je od Tomazinove roke ohranjena le knjiga Diversa cancelariae knj. II. (1284—1286); ki jo Lučić v celoti objavlja. Objavlja pa v III. knjigi MHR tudi zapise notarja Aca de Titullo in to Diversa cancelariae knj. III. (1295—1297). Po smrti Tomazina de Savere leta 1286 ga je nasledil v funkciji kancelarja Aco quondam Jacobi de Titullo. Kancelar Aco je sicer začel svojo kariero v Dubrovniku že leta 1284 kot privatni sekretar kneza Mihajla Morosinija. Ko se je knez Morosini po koncu mandata vrnil v Benetke, Aco ni zapustil Dubrovnik. Že 27. oktobra 1286 se omenja listina, ki jo je napisal Aco »tunc cancelarii communis Ragusii«,² toda 11. aprila 1289 se podpisuje Aco kot »imperialis auctoritate notarius nunc communis Ragusii iuratus cancellarius«.³ To titulo je Aco uporabljal do konca svojega službovanja v Dubrovniku. Aco je namreč iz službe pri knezu prešel v službo dubrovniške komune in opravljal posle kancelarja od 1286 do 1297. Kot Tomazinov naslednik je vpisoval akte v III. knjigo Diversa cancelariae. Zanimivo je, da je v peti zvezek (od fol. 59 do 104) uvrstil poleg drugih kancelarskih aktov tudi imbreviature zadolžnic. Te imbreviature se nanašajo na obdobje od 20. IX. 1296 do 25. III. 1298. To ni bilo v skladu s prakso, ki jo je uvedel v dubrovniškem notariatu Tomazino de Savere. Istočasno kot Aco je zadolžnice v notarsko knjigo vpisoval tudi neznan notar Johannes. Zadolžnice so se kot privatno-pravne pogodbe običajno registrirale v notariatu, ne pa v kancelariji.

V MHR III je objavljenih 547 Tomazinih imbreviatur, od Aca de Titullo pa 674, skupaj torej 1123. Medtem ko je Tomazinova kancelarska knjiga po vsebini precej izenačena in v glavnem vsebuje pravnice (inducius), pritožbe, različna pričevanja, izdajanja polnomočij in razzodbe kneza, je kancelarska knjiga Aca sestavljena iz zvezkov različne vsebine. Vpisane so prodaje posesti (zemlja, vinogradi, hiše), različni zahtevki, prijave, pogodbe, zadolžnice, polnomočja in podobno.

Podatki, ki jih nudijo vpisane imbreviature, odkrivajo preteklost dubrovniške komune konec 13. stoletja. Istočasno odkrivajo zveze med Dubrovnikom in ožjim ter širšim kopenskim in pomorskim prostorom, do katerega je segal dubrovniški poslovni interes. Prikazujejo tudi Dubrovnik kot pomembno obrtniško, pomorsko in denarno križišče.

Opozoril bi na nekatere zanimive teme, ki jih nudi objavljeno gradivo. Le nekatere so bile doslej predmet podrobnejše obravnave. V ospredju je brez dvoma gospodarski razvoj mesta in oblike gospodarskega in trgovskega poslovanja. V mestu so delovali obrtniki različnih profilov in strok. Nudili so predvsem usluge prebivalcem mesta in okolice. Skleпали so pogodbe z naročniki za izdelavo različnih izdelkov, prihajali v spore s strankami oziroma naročniki, nabavljali surovine in sprejemali učenca v uk. Zanimivi so predvsem tisti podatki, ki nudijo opise različnih obrtniških izdelkov iz srebra, železa, usnja, tekstila. Na podlagi celotnega gradiva, ki je sedaj objavljeno v vseh treh knjigah MHR, je Josip Lučić obdelal proizvodne dejavnosti v Dubrovniku od 1280 do začetka 14. stoletja. Lučić opisuje obrti po strokah, razpravlja o pomenu in položaju obrtnikov. Prinaša zelo verodostojno sliko vsakdanjega življenja obrtnikov, delovnih obvez, in družbenega življenja. Mnogi podatki, ki jih obravnava v svoji knjigi, so zelo pomembni za proučevanje kulturne zgodovine srednjeveškega Dubrovnik.⁴

V mestni okolici, Astoreji in na sosednjih otokih obdelujejo zemljo kmetje. Na podlagi pogodb, ki so objavljene v gradivu, dobimo zelo jasno sliko o agrarnih odnosih, o pridelkih, živinoreji, obdelovanju vinogradov.⁵

¹ Moja ocena v Zgodovinskem časopisu, 39/1985, št. 1-2, str. 153—156.

² G. Čremošnik, Dubrovačka kancelarija do god. 1300 i najstarije knjige dubrovačke arhive, GZM, XXXIX/2, Sarajevo 1927, str. 237; V. Foretić, Dubrovački arhiv u srednjem vijeku, Analī Historijskog instituta JAZU god. VI—VII. Dubrovnik 1957—59, str. 321, 322.

³ T. Smičič, Codex diplomaticus, zv. VI, str. 645, 646.

⁴ J. Lučić, Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV. stoljeća, Zagreb 1979; glej mojo oceno v ZC 34/4, 1980, str. 483—486.

⁵ Podatke o agrarni dejavnosti je avtor temeljito izkoristil v delu Prošlost dubrovačke Astoreje, Dubrovnik 1970; glej mojo oceno v ZC 26, 1972, str. 164—167.

Po letu 1280 je bil Dubrovnik zelo živahno trgovsko-pomorsko mesto. Poleg ladij za lokalni obalni promet pristajajo v dubrovniškem pristanišču ladje iz italijanskih mest in s širšega mediteranskega področja. V dubrovniškem pristanišču pretovarjajo različno trgovsko robo (tekstil, železne izdelke, kože, les, sužnje). Dubrovnik je bil že takrat center posredniške trgovine med zaledjem in italijanskimi mestnimi komunami na nasprotni jadranski obali, pa tudi z dalmatinskimi mesti. Zelo konkretna je slika o kopenski trgovini z državami v dubrovniškem zaledju. Ugotovimo lahko, da tozadevno objavljeno gradivo doslej ni bilo v celoti izkoriščeno.

Obilica gradiva se nanaša na takrat edini pomembnejši rudarski in trgovski center v Srbiji, na rudnik Brskovo. Mihajlo Dinić, ki je najceloviteje obdelal rudarstvo srednjeveške Srbije in Bosne,⁶ Brskova v svoji monografiji ni zajel. Obstaja le nekaj manjših študij, ki prinašajo fragmentarne podatke o trgovini v rudarskem središču Brskova.⁷ Ker v dubrovniških notarskih in kancelarskih knjigah prevladujejo podatki o velikem denarnem in blagovnem prometu, je poleg zadolžnic vpisanih tudi veliko sporov v zvezi z neporavnanimi kreditnimi obveznostmi, sodne obravnave in podobno. Čudi nas, da se na podlagi bogatega arhivskega gradiva za 13. stoletje nihče ni lotil obravnave trgovskih odnosov med Dubrovnikom in Brskovim v tem obdobju. Edino Gregor Čremošnik je postal pozoren na tiste zadolžnice, pri katerih je Tomazino de Savere zapisal na robu, da so bile poslone v izterjatev v Brskovo. Na podlagi teh marginalnih beležk je G. Čremošnik ugotovil, da je bilo leta 1282 okrog 40 % celotne kreditne trgovine usmerjeno na brskovsko tržišče oziroma v Srbijo.⁸

Opozoril bi še na nekatere zanimive podatke iz gradiva, ki na nek način izpopolnjujejo naše vedenje o preteklosti tržišča v Brskovu, a v naši literaturi doslej niso bili upoštevani. Iz spora v zvezi z neporavnanim dolgom, ki je bil obravnavan pred knezom 28. X. 1282, zvemo, da je bil Marin de Draghia dolžan Sergiju, sinu Marina de Bona, 75 perperjev. To je razvidno iz pisma, ki je prepis iz knjige Gregorja de Petragna, dubrovniškega konzula v Brskovu.⁹ Kreditne pogodbe, ki so jih sklepali v Brskovu, je v svojo poslovno knjigo vpisoval dubrovniški konzul, vendar so jih v primeru sporov prepisali v notarsko knjigo v Dubrovniku. 20. VIII. 1285 je vpisana beležka, v kateri je omenjeno, da je Margeritus de Zauchino imenoval Marina Damiani de Bucignolo za prokuratorja in patrona. Marin naj bi v njegovem imenu urejal njegove kredite v Brskovu in Dubrovniku.¹⁰ V zvezi s transportom različnega trgovskega blaga je pogosto, prišlo do sporov in prijav škode. 22. VIII. 1284 se je Matej de Bay-sclava pritožil, da mu Gregor, sin Radovana ni v celoti izročil vsega blaga v Dubrovniku, ki naj bi ga transportiral iz Brskova. Šlo je za kože, in to 50 zapinas in 16 montolinos.¹¹ Krajo zajčjih kož (v vreči naj bi jih bilo 7), ki naj bi jih dobil iz Brskova magister Marko krznar, je prijavil 20. IX. 1284 Bogdan Gregorja de Premillo. Na poti v kraju Bobović je bila vreča s kožami ukradena.¹² Podobno se je zgodilo Pankraciju de Manuelo, ki je šel s karavano v Brskovo. Na šestih konjih je tovoril sukno in drugo blago. Na poti so izginili trije tovari sukna. Kasneje se je ugotovilo, da so bili prenešeni na kraljičin dvor v Trebinju. Krajo je prijavil 10. X. 1296.¹³ Registrirano je tudi poižvedovanje v zvezi s prodajo tkanin v Brskovu. Priče so potrdile, da je Margaritus de Zauchino prodal Johannu de Rapallino »7 pecias de vacceta« za 141 perperjev. Priče izjavljajo, da ne vedo, ali je Johannes izplačal navedeno vsoto.¹⁴ Škodo v višini 35 perperjev je utrpela tudi karavana, ki jo je vodil kapetan Petrus Mathi de Ribica od Brskova do Rudnika leta 1296.¹⁵

Objavljeno gradivo predstavlja tudi neizčrpen vir za študij imen in priimkov. V Dubrovniku, ki je bil močan center romanske tradicije, se prepletajo cerkveno-svetniška in ljudska slovanska imena. Nosilci ljudskih slovanskih imen so bili predvsem prišleki iz dubrovniškega zaledja. Določen procent slovanskih imen je prodrli tudi v patricijske rodbine. To je eden dokazov, da se je Dubrovnik že v 13. stoletju močno slaviziral. Prav tako je v objavljenih notarskih in kancelarskih knjigah zbran zelo bogat toponomastičen material. Del tega materiala se nanaša na ožji mestni prostor in področje Astoreje — kopnega. Na prvotnem prostoru se je ohranilo do 13. stoletja večje število predslovanskih toponimov, vendar se poleg njih pojavljajo tudi že slovanski. Seveda pa so zanimivi tudi toponimi iz širšega dubrovniškega zaledja, ki se pogosto omenjajo v pogodbah. Notarske in kancelarske imbrevatures so izreden vir za

⁶ M. Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni*, Beograd, I-1953, II-1964.

⁷ I. Voje, *Fragmenti o Brskovu*, *Istorijski časopis*, knj. XXIX—XXX, Beograd 1983, str. 93—96.

⁸ G. Čremošnik, *Uvozna trgovina Srbije g. 1282 i 1283*, *Spomenik SANU*, knj. 62, Beograd 1925, str. 61—69.

⁹ *Mon. hist. Rag. (MHR)* knj. II, št. 1320, str. 355: *Testamenta I*, fol. 10^r. »sicut continetur quodam scripto exemplato et transcripto in libro communis de quodam quaterno quodam Gregorij de Petrana, qui fuit consul Ragusinorum in Brescoa«.

¹⁰ *MHR III*, št. 328, str. 103, *Diversa cancelariae II*, fol. 57^r.

¹¹ *MHR III*, št. 149, str. 55, *Diversa cancelariae II*, fol. 32^r.

¹² *MHR III*, št. 504, str. 194, *Diversa cancelariae II*, fol. 127.

¹³ *MHR III*, št. 880, str. 296, *Diversa cancelariae III*, fol. 68.

¹⁴ *MHR III*, št. 338, str. 106, *Diversa cancelariae III*, fol. 59.

¹⁵ *MHR III*, št. 866, str. 294, *Diversa cancelariae III*, fol. 66^r, 4. X. 1296.

proučevanje vseh oblik diplomatskih strukture dokumentov in načina poslovanja različnih uradov dubrovniške komune.

Ker je dubrovniško arhivsko gradivo izredno bogato in pomembno tako za proučevanje dubrovniške preteklosti kot tudi širšega dubrovniškega zaledja in jadranskega prostora, lahko samo pozdravimo napore J. Lučića, da arhivsko gradivo približa najširšemu krogu uporabnikov raziskovalcev. Morda bi želeli, da bi bili registri nekoliko obsežnejši in vsebinsko bogatejši. Dodani so pregledni indeksi osebnih imen, geografskih imen in pojmov. Žal pa pogošamo pojasnilo k nekaterim manj znanim latinskim pojmom, saj je znano, da je J. Lučić eden naših najboljših latinistov, strokovnjakov za srednjeveško dubrovniško latinščino.

Ignacij Voje

Fernand Braudel, Strukture vsakdanjega življenja : mogoče in nemogoče (Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.—XVIII. stoletje). I. in II. del. Ljubljana : ŠKUC, FF, 1988. 358 + 414 strani. (Studia Humanitatis).

Na podlagi dolgoletnih raziskav materialne civilizacije in kapitalizma je nastal Braudelov »opus magnum« nove socialne in strukturne zgodovine, v katerem je, izhajajoč iz vsakdanjih življenjskih pogojev ljudi — njihovega biološkega razmnoževanja, načina prehrane, oblačenja, delovnih pogojev, bivanjskih razmer itd. — poskušal opazovati razvoj tržno gospodarskih struktur med 15. in 18. stoletjem, ki vodi v časovno »raznočasen«, nikakor linearen proces za uveljavitev in hegemonijo kapitalističnega svetovnega gospodarstva. Osrednja tema tega ogromnega avtorjevega projekta je napredno osvobodjanje sveta od naravnih prisil, ki so obvladovale vsakdanje življenje ljudi od poznega srednjega veka do 18. stoletja. Opozarja na osvoboditev, ki je bila možna s tehničnim, znanstvenim in duhovnim razvojem, ki se je pričel v specifičnem evropskem zgodovinskem kontekstu. Delo zajema celoten svet od 15. do 18. stoletja. Pred nami je prevod prve knjige, ostali dve (Igre menjave; Čas sveta) pa bosta izšli v prihodnosti.

Slovenski zgodovinarji prav gotovo lahko z navdušenjem pozdravimo prevod prve knjige, saj gre za temeljno delo modernega zgodovinarstva o kapitalizmu in novoveški družbi od 15. do 18. stoletja, gre za zgledno študijo, v kateri prijem »nove zgodovine« pokaže vso prodornost. Delo je napisano izredno kompleksno. Krasi ga svež, eleganten in zelo eruditen stil pisanja. Hkrati je opremljeno s številnimi zemljevidi, ilustracijami in grafikoni.

Fernand Braudel (1902—1985) je prav gotovo eden največjih zgodovinarjev XX. stoletja. Je znamenit predstavnik francoske šole zgodovinarstva in njenega svetovno znanega glasila *Annales*. Krog *Annales* ima bogato tradicijo in si že nekaj desetletij prizadeva, da bi meje zgodovinarstva razširil na področje drugih družbenih ved. Njegov cilj je zgodovina kot integralna humanistična znanost. Pri tem prizadevanju je prav gotovo eno osrednjih vlog igral tudi Braudel. Po letu 1945 v krogu *Annales* vedno bolj sili v ospredje. »kvantificirajoča konjunkturna zgodovina«, ki pa se nikakor ne izogiba starejši smeri, značilni za obdobje pred letom 1945, ko je prevladovala »kvalificirajoča strukturna zgodovina«. Znotraj zgodovine kroga *Annales* je vsekakor pomembna tudi ustanovitev »Maison des Sciences de l'Homme« leta 1963 kot koordinacijskega centra za raziskave v družbenih in kulturnih znanostih pod vodstvom Fernanda Braudela. V »Maison« (hiša) se krešejo vprašanja, kako spraviti vse vede, ki se ukvarjajo s človekom, v eno »hišo«. Hišo seveda uporabljamo v simbolnem pomenu. Gre za prizadevanja po čimbolj plodnem sodelovanju med temi vedami, za vprašanje učinkovite razširitve zgodovine na področje drugih družbenih ved. Gre za približevanje tem vedam in uporablanje njihovih rezultatov. Braudel se je leta 1972 upokojil in posle »Sixième Section« in »Annales« je prevzela mlajša generacija (predvsem Emmanuel Le Roy Ladurie in Jacques Le Goff).¹

Pomembna značilnost Braudelovega pisanja zgodovine je, da v njej ne igrata glavne vloge velike osebnosti, temveč kompleksne strukture in procesi ter človekovo vsakdanje življenje v dolgotrajnih družbenih odnosih, v okviru katerih igra seveda tudi politika svojo vlogo. To orientacijo je pokazal že v svojem habilitacijskem delu o sredozemskem prostoru za časa Filipa II., v katerem ni glavna figura španski kralj, temveč morje. Kot zgodovinarja ga zanima konkretna resničnost — sami viri življenja v najkonkretnější, vsakodnevnih obliki človeške anonimnosti. Kot zgodovinar civilizacije usmerja svoje zanimanje na materialne in biološke osnove vsakdanjega življenja širokih množic, zanima ga prehrana, oblačenje, moda, stanovanjska kultura itd. bogatih in revnih. Politična zgodovina je tu zgolj zgodovina površja. Zgodovino gleda

¹ Podatki so povzeti po *Neue Geschichtswissenschaft*; Hrsg. von Georg G. Iggers; (DTV, München 1978), str. 68.